

UPPLANDS FORNMINNESFÖRENING

*Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet
arbetsåret 1939—1940*

IN MEMORIAM.

Den 18 december 1939 avled föreningens hedersledamot konstnären *Bruno Liljefors*. Bruno Liljefors var upplänning till börden, född i Uppsala 14 maj 1860. Han förblev hela livet igenom sitt landskap trogen och var den som genom sin konsts trollmakt gjorde vårt landskaps natur och djurliv känt inför hela världen. Icke minst har han visat oss själva denna naturs säregna skönhet. Fornminnesföreningen, som år 1937 betygade Bruno Liljefors sin vördnad genom att utse honom till sin hedersledamot, ser i hans livsgärning ett av landskapet Upplands omistligaste andliga värden. Vid jordfästningen i Uppsala domkyrka 23 dec. 1939 närvaro å föreningens vägnar ordf. landshövding Linnér samt sekr., varvid ordf. nedlade föreningens krans.

Den 10 mars 1940 avled föreningens ständige medlem fornvårdaren *O. Alb. Öberg*. Olof Albert Öberg, som nådde den höga åldern av nära 86 år, var en folkets son, född 6 okt. 1854 i Vårfrukyrka socken. Redan som ung kom han i kontakt med det ideella folkupplysningsarbetet, men det var dock särskilt efter inträdet i pensionsåldern som han, efter att ha återvänt till sin barndoms bygd, kom att skapa sig ett namn inom hembygdsrörelsen, särskilt fornvården. Genom ett aldrig slocknande intresse för fädrens minne var han ända in i det sista verksam i uppteckningsarbetet av sådana relikter av både materiellt och andligt slag, som kunde berättas om livet i gången tid. Upplands fornminnesförening hade i Olof Albert Öberg en av sina hängivnaste medlemmar och skall alltid med vördnad bevara hans minne. Föreningen

hedrade hans minne vid jordfästningen i Stockholm genom att sekr. å föreningens vägnar nedlade en krans.

STYRELSE.

Fornminnesföreningens styrelse har under arbetsåret 1939—40 utgjorts av följande personer:

Landshövding S. Linnér, ordf.
Professor Rutger Sernander, Uppsala, v. ordf.
Professor Otto von Friesen, Uppsala.
Professor Oscar Almgren, Uppsala.
Friherrinnan Wera von Essen, Salsta, Vattholma.
Professor Sune Lindqvist, Uppsala.
Friherre Carl Beck-Friis, Harg.
Antikvarie Bengt Thordeman, Stockholm.
Bibliotekarie Oskar Lundberg, Uppsala.
Fabrikör Joh. Larsson, Örbyhus.
Bankdirektör Karl Arosenius, Enköping.
Bankkamrer Fritz Sandelin, Uppsala, skattmästare.
Biblioteksamanuens Gustaf Holmgren, Uppsala.
Landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala, sekreterare.

Utsedda av Uppsala stad:

Lektor Folke Borg, Uppsala..
Redaktör Helge Gad, Uppsala.

Suppl. för de två sistnämnda:

Dir. S.-E. Sandström, Uppsala.
Faktor Hugo Johansson, Uppsala.

Verkställande utskott: Verkställande utskottet har haft följande sammansättning: Landshövding Linnér, ordf., prof. Sernander, prof. Lindqvist, bibliotekarie Lundberg, skattmästaren och sekreteraren.

Revisorer: Föreningens revisorer hava varit bankdirektör Gösta Roth och godsägare Hugo Ruhngård med direktör Eric Wolrath och fru Jenny Lindgren som ersättare.

ÅRSSAMMANTRÄDE.

Sedan styrelsen hållit sammanträden den 28 febr. och 21 april 1939, vid vilka frågorna i samband med den nya organisationen avgjordes och den nyinrättade landsantikvarietjänsten tillsattes, hölls föreningens talrikt besökta årsmöte 23 april å lärosal X å universitetet under ordförandeskap av landshövding Linnér. Landshövdingen avtackade därvid i hjärtliga ordalag den avgående sekreteraren bibl. Lundberg för hans mångåriga verksamhet i föreningen och framhöll den förhoppningen, att fornminnesföreningen ännu många år måtte få åtnjuta bibl. Lundbergs sakkunskap och välvilja.

Vice ordf. prof. Sernander lämnade en återblick över föreningens verksamhet, särskilt dess publikationsverksamhet, med anledning av att fornminnesföreningen detta år kunde fira sitt 70-årsjubileum. Intendent Ålenius, som tidigare under dagen demonstrerat en av Upplandsmuseet arrangerad tillfällig utställning på Gustavianum av nyförvärv, redogjorde för museets insamlingsarbete och samarbetet med lokalföreningarna. Landsantikvarie Sundquist lämnade i ett med skioptikonbilder belyst föredrag en återblick på de arbeten, som under hans ledning företagits under de gångna tio åren för klarläggande av Upplandsstäderna Uppsalas och Enköpings äldsta historia.

Efter sammanträdet samlades man till gemensam middag på Rikssalsgalleriet på Uppsala slott. Samvaron här fick en särskilt festlig prägel genom att föreningen som sina gäster inbjudit konstnären och fru Olof Thunman av den anledningen att Upplandsskalden under året fyllt 60 år. Bibliotekarien Lundberg höll ett med stort intresse åhört föredrag över Olof Thunman som landskapets skald och skildrare med ritstift och pensel.

Efter middagen samlades man till en av Uppsala Musikskola arrangerad konsert i universitetets aula med Thunmanprogram och under medverkan av Olandsorkestern. Behållningen av konserten, som blev en konstnärlig framgång, tillföll Upplands nations Thunmanfond.

UTFLYKT.

Föreningens sedvanliga vårutflykt var 1939 förlagd till Enköpingstrakten och företogs under mycket stor anslutning söndagen den 18 maj under bibliotekarien Lundbergs färdledarskap. Samling skedde på Fyristorg i Uppsala, varefter färden pr buss ställdes till Fjädrundalands hjärbygd kring Svinnegarnsviken. Efter första uppehåll vid Haga slott, som besågs, skedde avfärd pr båt till Grönsöö slott, som demonstrerades av kapten Gustaf von Ehrenheim och fröken Louise von Ehrenheim. Efter överfart gruppvis till det på andra sidan sundet belägna medeltida Utö hus — Upplands Glimmingehus — som visades av landsantikvarie Sundquist, skedde återfärden till Enköping, där gemensam middag intogs på stadshotellet. Vid tiotiden på kvällen var man åter i Uppsala.

Den till hösten 1939 planerade utflykten måste på grund av världsoroligheterna med ty åtföljande bensinransonering inställas.

MEDLEMMAR.

Föreningens medlemsantal var 1 april 1940 1,939 st., vilket innebär att medlemsantalet ökat med 7 personer. Hedersledamöternas antal var 9, ständiga ledamöternas 113, därav av föreningen utsedda 13. De årsavgiftserläggande medlemmarnas antal var 1,804, varav 1,417 erlägga hel avgift, 4 kr., 116 i egenskap av medlemmar av till fornminnesföreningen anslutna hembygdsföreningar 3 kr. och 271 såsom familjemedlemmar 1 kr.

ANSLAG OCH GÅVOR.

Fornminnesföreningen har under det gångna arbetsåret allttjämt haft förmånen att erhålla ekonomiskt stöd för sin verksamhet från myndigheter, vissa institutioner och enskilda. Uppsala läns landsting har som förut anslagit kr. 3,000, Stockholms läns landsting kr. 2,000 och Uppsala stad 3,000. Vidare har Sparbanken i Enköping överlämnat kr.

2,000. Direktör E. Tigerschiöld har såsom tidigare om åren till föreningens verksamhet överlämnat 100 kr. och styrelsen för A.-B. Stockholm—Roslagens järnvägar har till Upplands fornminnesförening och Riksantikvarieämbetet gemensamt överlämnat kr. 500 såsom bidrag till undersökning och restaurering av gravfält vid Finsta i Skederids s:n.

FRÅN VERKSAMHETEN.

Fornminnesföreningens styrelse har sedan länge haft sin uppmärksamhet riktad på de faror ur kulturvårds- och naturskyddssynpunkt, som grustagningen ur Uppsalaåsen innebär. Särskilt har med oro iakttagits hur så småningom stora delar av den norr om Uppsala belägna Tunåsen bortschaktats av gruskonsumenter. Detta har varit så mycket mera ägnat att väcka oro som därigenom det historiskt sett riksviktiga kungagravsområdet vid Gamla Uppsala hotats i miljöhänsende. Visserligen äger prästgården i Gamla Uppsala samt Vitterhetsakademien betydande områden omkring det egentliga fornminnesområdet, men särskilt söder om detsamma befinna sig väsentliga områden i privat ägo. Ett av dessa, gården Lilla Myrby, belägen mellan Tunåsens västra sluttning och Gävlelandsvägen, hade år 1938 inköpts av Byggnadsfirman And. Diös i Uppsala och genom tillmötesgående från ingenjör Anders Diös erhöi fornminnesföreningen erbjudande att förvärva gården för samma summa som denne erlagt, nämligen 70,000 kr., ett belopp som betingades av fastighetens värde ur grustagningssynpunkt. Föreningen, som för en dylik affär saknade medel, ingick fördenskull till Kungl. Maj:t med anhållan om bidrag om 30,000 kr. till ett dylikt förvärv, antingen av lotterimedel eller tipsmedel, under den motiveringen att ifrågavarande område vid sidan om sitt historiska värde också ägde betydelse såsom fritidsområde för Uppsala stad. Föreningen kunde till sin ansökningshandling foga uttalanden dels från Kommittén för friluftsområden och folkbad i Uppsala, dels från stadens Idrottsnämnd, vari en-

hälligt underströks ifrågavarande markers värde ur fritidsområdessynpunkt. I konselj den 12 jan. biföll Kungl. Maj:t fornminnesföreningens anhållan och den begärda summan skulle utgå från fonden för friluftslivets främjande.

Genom ärendets brådskande art kunde fornminnesföreningen i sin ansökningskrivelse icke definitivt avgöra på vilket sätt egendomen skulle förvaltas utan anhöll att få »an-tingen själv förvalta fastigheten eller överlåta densamma till sådan institution eller ekonomisk förening, som förbinder sig att skydda och bevara området i dess nu befintliga skick».

Sedan det Kungl. brevet föreskrivit, att fastigheten icke finge utnyttjas för ändamål, som kan anses strida mot föreningens syfte samt att fastigheten skulle förvaltas av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, beslöt fornminnesföreningens styrelse att efter förvärvet av Lilla Myrby på enahanda villkor överlåta fastigheten till Vitterhetsakademien.

TJÄNSTEMÄNNENS VERKSAMHET.

Landsantikvarien.

Landsantikvarien har under det gångna verksamhetsåret handlagt ett stort antal ärenden, i huvudsak rörande forn-tiden och medeltiden. För Riksantikvarieämbetet, Kungl. Byggnadsstyrelsen m. fl. har ett ej ringa antal yttranden rörande olika kulturminnesvårdsfrågor avgivits.

I *Uppsala* har byggnadshistorisk kontroll utförts vid offentliga byggnader tillhöriga Uppsala universitet och Uppsala domkyrka samt Uppsala stad. I Uppsala har i övrigt landsantikvarien såsom sekreterare i Kommittén för tillvaratagande av fornfynd handlagt topografiska ärenden samt byggnadshistoriska undersökningar jämte uppmätningar av kulturhistoriskt värdefulla byggnader i samband med deras rivning.

I *Enköping* har den stadstopografiska undersökningen fort-

satts, bl. a. inom klosterområdet, samt utförts uppmättningsarbeten bland stadens kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Arbetena hava bekostats av Enköpings stad, Sydvästra Upplands kulturhistoriska förening, Enköpings klosterförening samt Sällskapet Enköpingskamraterna.

På *landsbygden* har landsantikvariern stått ett flertal hembygdsföreningar till tjänst i frågor, som berört forntiden och medeltiden och utfört ett större antal kontroll- och undersökningsarbeten bl. a. vid kyrkorestaureringar samt vid avvägarbeten m. m. berörda forngravfält. Undersökningar rörande *fortiden* hava sålunda utförts i följande socknar: Almunge, Biskopskulla, Björklinge, Bälinge, Danmark, Frötuna, Gamla Uppsala, Husby-Sjutolft, Knivsta, Knutby, Lagga, Läby, Rasbokil, Stavby, Tillinge, Vassunda; rörande *medeltiden* i Danmark, Huddunge, Skokloster, Ärentuna, Över-Gran och Funbo.

Landsantikvariern har under året publicerat ett 30-tal uppsatser av skiftande kulturhistoriskt innehåll samt hållit ett tiotal föredrag i stad och på land.

I övrigt hänvisas till landsantikvarierns till styrelsen avgivna utförliga berättelse över sin verksamhet.

Intendenten.

Inom Disastiftelsen ha träffats anstalter för bildandet av en ekonomisk stödorganisation för stiftelsen, anstalter som emellertid på grund av de oroliga tiderna ej kunnat slutföras.

Ett stort antal hembygdsföreningar ha under året genom intendenten erhållit hjälp med arbetsledning, råd och anvisningar samt föredrag.

Altuna hembygdsförening har nedtagit och återuppfört stugan från Fröslunda. Arbetet påbörjades i maj och pågick till in i oktober. Vid nedtagningen visade det sig, att stugan i sin helhet kan erhålla den inredning den hade vid början av 1800-talet. Stugan har inretts så, att den samtidigt skall kunna användas som lokal för föreningar och studiegrupper.

Vid Söderbykarls hembygdsförening ha arbetena med uppordnandet och katalogiseringen av samlingarna fullföljts. Samlingarna i museibyggnaden ha kompletterats och i sockenmagasinet har avdelningen för hantverk färdigställt.

I Lagga socken har en kommitté bildats för räddandet av en av socknens märkligaste byggnader, den äldre manbyggnaden å prästgården, som skall restaureras på platsen. Byggnaden har inköpts och överenskommelse träffats rörande markfrågan.

Österlöfsta hembygdsförening har restaurerat klockstapeln vid Åkerby bruk och planerat ett bruksmuseum belysande ståltillverkningen vid Åkerby.

Edsbro hembygdsförening har erhållit mark för sin hembygdsgård och dit överflyttat en medeltida bod från socknen.

Förberedelser ha träffats för att på platsen bevara en synnerligen intressant äldre bondgård i västra Uppland med bl. a. en byggnad från 1600-talet, som upptäcktes vid museets byggnadsundersökningar under året. En märklig äldre manbyggnad i samma del av Uppland skall inköpas av en av traktens hembygdsföreningar.

I övrigt hänvisas till intendents till styrelsen avgivna utförliga berättelse över sin verksamhet.

PUBLIKATION.

Föreningens tidskrift för år 1939, med rikt och växlande innehåll och redigerad av bibl. Oskar Lundberg, utsändes under december och januari till föreningsmedlemmarna. Ur innehållet må anföras följande uppsatser: *Upplandsskalden Olof Thunman* av Oskar Lundberg, *Jättepäronträdet vid Hamra i Fröslunda socken* av Rutger Sernander, *Bronsåldersfyndet från Domta vad i Österunda socken* av Greta Arwidsson, *Nyupptäckta hällristningar i Sydvästra Uppland* av Einar Kjellén, *När byggdes Uppsalatraktens fornborgar?* av Göran Posse samt *En återfunnen karta över Uppsala på 1660-talet* av Nils Sundquist.

VERKSAMHET, NÄRA KNUTEN TILL FÖRENINGENS.

Genom de olika specialsammanslutningar, som bildats för att stödja kulturhistorisk verksamhet inom med föreningens besläktade områden, har föreningen kunnat avbörda sig ett flertal viktiga ärenden. Styrelsen vill därför med tacksamhet anteckna de insatser, som bl. a. gjorts av de många lokala hembygdsföreningarna landskapet runt. Styrelsen vill i detta sammanhang också nämna Disastiftelsen, Stiftelsen Geijersgården, Kommittén för tillvaratagande av fornynd i Uppsala samt Enköpings klosterförening. På initiativ av Disastiftelsen har under arbetsåret utgivits en synnerligen värdefull samling studier rörande i främsta hand uppländska förhållanden, benämnd *Uppländsk bygd* och ägnad friherrinnan Wera von Essen till hennes 50-årsdag 3 febr. 1940. Stiftelsen Geijersgården har genom ett anslag av lotterimedel å 15,000 kr. kunnat utföra restaureringsarbeten å Geijersgårdens uthusbyggnader, Kommittén för tillvaratagande av fornynd har genom tilldelning av ett anslag ur Humanistiska fonden kunnat fortsätta med arkivering av sitt uppteckningsarbete i Uppsala och Enköpings klosterförening har genom sitt förvärv av den s. k. Ekmanska gården samt det s. k. Eklundshov möjliggjort fortsatt undersökningsarbete på klosterområdet i Enköping.

TJÄNSTELOKAL, ARKIV, EXPEDITION M. M.

Genom att Upplands fornminnesförening icke disponerar över egen musei- eller administrationsbyggnad är dess lokalfråga alltså bekymmersam. Genom att sekreteraren innehar tjänst som amanuens vid Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker har dock fornminnesföreningens tjänsterum med arkiv och bibliotek kunnat förläggas till sagda museums lokaler i Gustavianum. Föreningens expedition för utlösen av tidskriften, biljettförsäljning till utflykter m. m. är förlagd till sekreterarens bostad, Östra Ågatan 65 n. b.

Föreningens arkiv och bibliotek ha under arbetsåret 1939—40 väsentligt utökats. Genom den stora omfattning som

detta material tagit ha förarbeten börjat till arkivinredning med topografiskt register. Icke minst har detta arkiv nödvändiggjorts sedan en topografisk sockeninventering påbörjats.

Biblioteket har också väsentligt utökats, dels genom gåvor, dels genom byten med andra fornminnesföreningar. I vissa fall ha för verksamheten nödvändiga böcker inköpts. Det är föreningens förhoppning att med tiden kunna samla ett fullständigt bibliotek med litteratur i första hand rörande landskapet Uppland.

EKONOMISK STÄLLNING.

Föreningens huvudsakliga ekonomiska tillgång, lotterimedelsfonden, utgör nu 165,000 kr. Avkastningen av denna skall ju utgå till löner åt föreningens tjänstemän och det säger sig självt att med nuvarande låga räntesats avkastningen icke kan täcka ens arvodet åt *en* av tjänstemännen. Det är dock meningen att fornminnesföreningarnas lotterimedelsfonder för tjänstemännens löner skola systematiskt ökas till 300,000 kr. Styrelsen har till Kungl. Maj:t inlämnat ansökan om i första hand ytterligare 35,000 för att fonden skall uppgå till 200,000 kr. Framtiden får dock utvisa när det allmänna tidsläget kan sätta myndigheterna i tillfälle att i samma utsträckning som förr tillgodose kulturminnesvårdens krav.

Fornminnesföreningen är alltså starkt beroende av att ekonomiskt stödjas av de olika myndigheterna inom föreningens verksamhetsfält. Styrelsen vill till desamma rikta ett varmt tack för det stöd den hittills fått åtnjuta och vågar uttala den förhoppningen, att detta stöd ej heller i framtiden skall svika.

Uppsala den 27 april 1940.

S. LINNÉR.
Ordf.

Nils Sundquist.
Skr.